

zal toch zeker een quaternio geweest zijn, zoals in beginsel ook de katernen vii-xiv, xvi-xxii, xvii-xxix dat waren (de katernen tussen xxii en xxvii en die nà xxix zijn later toegevoegd, waarbij vaak ook de structuur van de aangrenzende katernen gewijzigd werd). Er zijn in katern iii aantoonbaar twee folia verwijderd (50). Het was dus ooit minimaal een *ternio*. Maar hoe zit het met de andere twee folia? Ook bij andere katernen wordt soms verzuimd de grondvorm als uitgangspunt te nemen.

Niettemin moet men bewondering hebben voor Derolez' diepgaande analyse van de autograaf, niet alleen fysiek, maar ook tekstueel. Alle toevoegingen en veranderingen krijgen hun betekenis. De bronnen worden teruggevonden, waarbij de auteur aannemelijk maakt dat die soms zelfs rechtstreeks door persoonlijk contact met geleerde tijdgenoten verkregen moeten zijn (33,129). Bovendien toont hij aan dat de illustraties van de hand van Lambertus een integraal onderdeel van het concept vormden. Daarom ook geven latere kopieën, waarin de illustraties niet zijn overgenomen, een chaotische en warrige indruk, die het oordeel van latere onderzoekers negatief heeft beïnvloed.

Een van de mooiste hulpmiddelen, die de toegankelijkheid van zowel het *Liber Floridus* als de studie van Derolez zeer vergroot, wordt gevormd door de 'Index op de bronnen' en de 'Onderwerpsindex'. Deze indices zijn het resultaat van de inhoudelijke analyse. Ze verwijzen naar de foliumnummers van de autograaf, en aangezien het *Liber Floridus* zoveel mogelijk in 'leesvolgorde' behandeld wordt, zijn ze meteen als indices op de studie te gebruiken. Wat men dan zou hopen is dat er ook een sequentiële inhoudsopgave zou zijn van het handschrift, lopende van fol. 1 tot en met fol. 287, waarin beide indices zijn geïntegreerd. Aldus zou men in één oogopslag bijvoorbeeld zien dat fol. 156r-161 r handelt over Alexander de Grote (diens expeditie naar het Oosten), dat daarvoor als bron gebruikt is de Ps-Alexander Magnus, *Epistola ad Aristotelem*, dat op f. 161v-162r de correspondentie met Dindymus staat, afkomstig uit Ps-Alexander Magnus, *Collatio cum Dindimo Bragmanorum rege*, dat de rest van f. 162r wordt ingenomen door een lijstje steden die door Alexander de Grote gesticht zijn en dat het lijstje afkomstig is uit Iulius Valerius, *Res gestas Alexandri Macedonis*. Helaas is dat niet het geval. Nu dient men het lijstje steden in de ene index en de daarbij behorende bron in de andere index te vinden. Ook is er geen volledig, geïntegreerd schematisch overzicht van de gehele huidige katembouw en -samenstelling van de codex. Dat laat onverlet dat *The autograph manuscript of the Liber Floridus. A key to the Encyclopedia of Lambert of Saint-Omer* een briljante studie in codicologie op het hoogste niveau is. Zij laat zien welke bronnen Lambertus tot zijn beschikking had en hoe hij die heeft gebruikt en bewerkt om zijn *magnum opus* samen te stellen.

J. W. E. Klein

D. E. H. de Boer, J. W. Marsilje, M. J. van Gent, ed., *De rekeningen van de grafelijkheid van Holland uit de Beierse periode. Serie I, De hofrekeningen en de dijkgraafsrekeningen van de Grote Waard, 1358-1361* (Rijks geschiedkundige publicatiën. Grote serie CCXXXVII; Den Haag: Instituut voor Nederlandse geschiedenis, 1997, lii + 666 blz., f135,-, ISBN 90 5216 087 2); D. E. H. de Boer, D. J. Faber, M. J. van Gent, ed., *De rekeningen van de grafelijkheid van Holland uit de Beierse periode. Serie I, De rekeningen van de trésorier en de dijkgraaf van de Grote Waard, 1393-1396* (Rijks geschiedkundige publicatiën. Grote serie CCXXXIX; Den Haag: Instituut voor Nederlandse geschiedenis, 1997, lxxxii + 784 blz., f137,-, ISBN 90 5216 093 7).

Omstreeks een kwart eeuw geleden besloot de Rijkscommissie voor vaderlandse geschiedenis

tot de uitgave van een selectie uit de grafelijke rekeningen tijdens het Beierse Huis — een integrale editie zoals van de rekeningen van het Hollandse en het Henegouwse Huis was gezien de omvang van het materiaal niet doenlijk en ook niet zinvol. Men koos voor de publicatie van de rekeningen van zowel de trésorier als de lagere functionarissen uit een aantal zogenoemde 'kruisjaren': telkens drie opeenvolgende jaren, en wel, in eerste instantie, 1358-1361 en 1393-1396, belangrijke jaren uit het bewind van Albrecht van Beieren, respectievelijk als ruwaard en graaf van Holland. Het plan was afkomstig van de werkgroep 'Holland 1300-1500' die het leeuwendeel van het werk op zich nam. In 1980 verscheen de bescheiden reeks rekeningen van baljuwen en drossaerts (Serie III) uit het tweede kruisjaar, in 1983 kwamen de rekeningen van de rentmeesters uit dezelfde periode uit. De bewerking van het eerste kruisjaar verliep trager. M. van Gent verzorgde uiteindelijk de afronding van zowel het eerste deel van wat als Serie I gedacht was (hof/tresoriers- en dijkgraafsrekeningen uit 1358 en volgende) als het deel dat de overeenkomstige rekeningen over het kruisjaar 1393-1396 bevat. Elk deel is voorzien van een grondige inleiding, die de inrichting van de documenten behandelt, de rekenplichtige personen aan de gebruiker voorstelt, de wijze van uitgave expliceert en een nuttig kort overzicht bevat van de gebeurtenissen welke in de rekeningen hun neerslag hebben gevonden. De totstandkoming van de editie komt in de door Van Gent ondertekende inleiding tot het eerste deel aan de orde en opnieuw, uitvoeriger, in het niet ondertekende pendant daarvan in het laatste, waar de rol van H. P. H. Jansen nadrukkelijk wordt gereleveerd.

De rekeningen zijn van groot belang voor de politieke geschiedenis van Holland en zijn dan ook veel gebruikt. Alles wat op dagvaarten van edelen en steden betrekking heeft, is zelfs al te vinden in het RGP-deel *Dagvaarten*, uitgegeven door Prevenier en Smit (Grote serie 201). Terecht zijn die posten thans in hun geheel weer opgenomen, met uiteraard een verwijzing naar de eerdere editie. Het nut van de rekeningen is door dit alles niet uitgeput. Zij geven onder meer inzicht in de dagelijkse drukke praktijk van het landsbestuur en in de wijze waarop bij kritieke momenten de graaf van her en der de benodigde troepen bijeenbracht. Dit laatste heeft hoofdzakelijk betrekking op binnenlandse ongeregelheden: de factiestrijd speelde in de periodes in kwestie een grote rol. (In verband daarmee gijzelde het gerecht van Middelburg in 1358 de moeder van Floris van Borselen, maar zo iets hoorde niet: 'wantet onbehoorlicken ware eenighe vrouwe te ghiselen', liet Albrecht weten). Bezorgdheid om de toestand van de bedijking van de Grote Waard en om een sluis buiten Amsterdam laten zich uit de jongste rekeningen aflezen. Op twee manieren krijgen we kijk op het huishouden van hertog Albrecht: via de rekeningen van de grafelijke herberg betreffende de dagelijkse tering en de leveranties uit de verschillende delen van het graafschap welke daarin moeten voorzien (konijnen uit de Haagse duinen, een veelvoud van uitheemse specerijen uit Zeeland enzovoort), en via de paragrafen 'foreyne partien' in de tresoriersrekeningen die de extra-uitgaven bevatten en soms aardige lectuur vormen. We zien vóór de 'oorlog om Delft' (1359) de jonge ruwaard aanhoudend gouden en zilveren juwelen kopen voor zich of om weg te schenken aan jonkvrouwen maar, blijkbaar onder de indruk van de ernst van de Delftse opstandigheid, met al die weelde abrupt stoppen en in plaats daarvan oorlogstuig aanschaffen. In deel I maken we kennis met Margaretha van Brieg, Albrechts in onze handboeken verwaarloosde eerste echtgenote die in 1361 haar eerste kind ter wereld bracht en vervolgens een wieg kocht. Volgens de rekeningen van het laatste deel brachten de hertog en zijn tweede vrouw samen veel tijd door met dobbelen en kaarten en in 1395/6 gingen zij nieuwjaarswensen versturen. De kazen 'van Brye' die de rentmeester van Henegouwen geregeld de hertog toestuurde, waren niet, zoals de inleider van het laatste deel meent, bestemd als legerproviand; ze werden aan het hof, lijkt het, jaar in jaar uit minstens zo gewaardeerd als de Hollandse kaas.

Aan beide delen zijn rekeningen van de dijkgraaf van de Grote Waard toegevoegd. Zij bevatten

behalve inkomsten (boetes!) en uitgaven met betrekking tot de Grote Waard, althans in het eerste deel, veel posten omtrent door deze functionarissen uitgevoerde opdrachten van min of meer diplomatieke aard. Bijlagen geven aanvullingen op hetgeen in de rekeningen aan de orde is gekomen.

De delen zijn uitgegeven volgens de beste tradities van de RGP. Dat men bij het maken van het register heeft vastgehouden aan het vanaf het begin gebezigde systeem van verwijzing naar rekening- en folionummer in plaats van naar de pagina druks is begrijpelijk, maar wel wat onhandig voor de gebruiker die verder overigens niets te klagen heeft.

Johanna Kossmann-Putto

J. G. Smit, met medewerking van M. Y. N. Boerkamp-Ruchtie, M. J. C. Swüste, ed., *Bronnen voor de geschiedenis der dagvaarten van de Staten en steden van Holland voor 1544, III, 1467-1477* (Rijks geschiedkundige publicatiën. Grote serie CCXLII; Den Haag: Instituut voor Nederlandse geschiedenis, 1998, lxi + 483 blz., f92,-, ISBN 90 5216 103 8).

Dit derde deel in de reeks *Dagvaarten* — het tweede, 1433-1467, is nog in bewerking — betreft de regeringsperiode van Karel de Stoute als graaf van Holland en heer van West-Friesland. Uit deze jaren is een ruime hoeveelheid stedelijke bronnen beschikbaar, in tegenstelling met de periode welke in deel I (tot het eind van de Beierse tijd) werd behandeld. In zijn inleiding zet Smit uiteen wat de voor- en nadelen van die overvloed bij het samenstellen van het nieuwe deel waren. De lange lijst van geraadpleegde archieven toont de breedte van zijn onderzoek naar relevant materiaal. Evenals in deel I maakt een lijst van dagvaarten met kolomsgewijs gepresenteerde gegevens omtrent plaats, initiatiefnemers, deelnemers en behandelde onderwerpen een snelle consultatie mogelijk.

Het deel bevat 395 genummerde dagvaarten, die overleg over politieke aangelegenheden ten doel hadden. Onder elk nummer zijn uit zoveel mogelijk bronnen de vermeldingen ervan en de reacties van de belanghebbenden opgenomen. Dat komt soms neer op één tekst van nog geen tien regels, in andere gevallen, zoals de nummers 214 en 229, omtrent door de steden georganiseerd overleg te Utrecht wegens een conflict met Deventer over markt en Katentol beslaan de teksten een aantal bladzijden.

Slechts in een dertigtal gevallen was het de vorst die tot deze bijeenkomsten opriep (zeven maal betrof dit overleg met Staten-Generaal), de meeste convocaties gingen uit van de Raad — veelal voor overleg aangaande praktische bestuurlijke zaken — en van de steden (of enkele steden) zelf. De laatste zijn in de meerderheid. De druk welke Karel uitoefende om steeds nieuwe financiële bijdragen toegezegd te krijgen, verontwaardiging over de wijze waarop hij stedelijke afgevaardigden behandelde, verzet tegen de manier waarop hij beschikte over allerlei kleine stedelijke ambten waarvan de begeving tot de rechten van de desbetreffende stad behoorde en over schout- en baljuwsambten tegen de bestaande afspraken in, en allerlei andere zaken waarover de steden bij hem bezwaar wilden inbrengen zijn het onderwerp van veel beoogde en gevoerde onderlinge besprekingen. De vorst maakte zich kennelijk niet populair bij zijn Hollandse onderdanen. Tot de problemen van externe aard behoorden een conflict met de Hanze, de handel met Engeland, de stapel van Calais, moeilijkheden waarin Leiden en Amsterdam waren geraakt door een over hun burgers uitgesproken rijksacht en ook de veiligheid ter zee 'opdat de koopmanschap te water haar loop mocht hebben en de vissers veilig mochten vissen'. In zeven nummers gaat de oproep uit van ridderschap en steden gezamenlijk. Hoewel de Raad soms alleen de ridderschap of enkele leden daarvan bijeenriep, bevat de collectie geen voorbeelden